

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра права

Кваліфікаційна робота магістра

на тему: «ДОКАЗИ ТА ДОКАЗАВУННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ»

студентки групи Пр 01-18
факультету економіки і права
освітньо-професійної програми
Конституційне і адміністративне право
за спеціальністю 081 Право
Буріної Анастасії Валеріївни

Допущено до захисту

« ____ » _____ року

Науковий керівник:
кандидат юридичних наук,
доцент Машков К.Є.

Завідувач кафедри права

_____ *Шатіло В.А.*

Національна шкала _____

Кількість балів _____

Оцінка ЄКТС _____

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОЦЕСУ ДОКАЗУВАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ	6
1.1 Поняття та основні засади інституту доказування у цивільному процесі.....	6
1.2 Історичні аспекти формування доказування у цивільному процесі.....	12
РОЗДІЛ 2. ЗМІСТ ДОКАЗІВ ТА ДОКАЗУВАННЯ ПРИ РОЗГЛЯДІ СПРАВ У ПОРЯДКУ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ	16
2.1 Предмет доказування та факти, що не потребують доказування.....	16
2.2 Поняття судових доказів, їх основні положення та класифікація.....	23
2.3 Окремі засоби доказування.....	33
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ ДОКАЗУВАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ	43
3.1 Основні зміни в інституті доказування як відображення модернізації цивільного процесуального законодавства в Україні.....	43
3.2 Ініціативи суду в збиранні доказів.....	50
ВИСНОВКИ	53
РЕЗЮМЕ	56
SUMMARY	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	58

ВСТУП

Актуальність дослідження. Традиційно прийнято, що вирішення правового спору покладається на певне коло суб'єктів уповноважених на здійснення даної діяльності. Маються на увазі органи судової влади, тобто безпосередньо суди, які регулюючи ті чи інші суспільні відносини керуються чинним законодавством в основі якого лежать норми матеріального та процесуального права. Юридичною наукою розмежовують ці дві підсистеми права, які у своїй сукупності хоч і становлять цілісний механізм здійснення правосуддя, проте суттєво відрізняються одна від одної. Так, матеріальне право покликане вирішувати питання прав і обов'язків суб'єктів, у той час як процесуальне забезпечує порядок та шляхи їх реалізації.

З огляду на важливість процесуального права, виникає необхідність в більш детальному аналізі його ключових інститутів, серед яких перше місце посідає інститут доказів та доказування, оскільки правильне застосування його положень відіграє чималу роль при розгляді справи у судовому порядку та винесенні обґрунтованого рішення. Таким чином, актуальність даної теми обумовлюється пріоритетним значенням інституту доказів та доказування у порівнянні з іншими інститутами цивільного процесуального судочинства.

Дослідженню цивільного процесуального доказування присвячено чимало праць, зокрема таких вчених як: Балюк М.І., Чурпіта Г.В., Комаров В.В., Андрійцьо В.Д., Кучер Т.М., Фурса С.Я., Світлична В.І., Лазько О.М., Юдельсон К.С., Луспеник Д.Д., Власов А.А., Ясинок М.М., Цюра Т.В., Баулин О.В., Котюк І.І., Штефан М.Й., Гусєв О.Ю., Сахнова Т.В., Білоусов Ю.В., Треушников М.К., Грабовська О.О., Погорецький М.А. та ін.

Об'єкт дослідження – інститут доказів та доказування у цивільному судочинстві.

Предмет дослідження – безпосередньо докази та особливості процесу доказування у цивільному судочинстві.

Мета дослідження – на основі відповідної фахової літератури та національного законодавства ознайомитись з головними положеннями про докази, їх видами, характерними особливостями та формою вираження, а також з процесом доказування, його ключовими аспектами і безпосередніми суб'єктами реалізації, з метою виокремлення проблемних питань даного інституту, шляхів їх вирішення та аналізу найбільш важливих змін внесених законодавцем у чинний цивільно процесуальний кодекс України.

Відповідно до зазначеної мети виникає необхідність постановки наступних **завдань**:

- надати загальну характеристику інституту доказування у цивільному процесі;
- дослідити історію формування законодавства щодо доказування;
- встановити предмет доказування та виокремити факти, що не потребують доказування;
- розглянути поняття судових доказів, їх основні положення та класифікацію;
- охарактеризувати окремі засоби доказування;
- проаналізувати ті зміни в інституті доказування, що відображають модернізацію цивільного процесуального законодавства в Україні;
- визначити правові наслідки ініціативи суду в збиранні доказів.

Методи дослідження. Для розв'язання вказаних завдань важливим є застосування різних методів дослідження, що становлять собою методологічну основу усієї роботи та являються сукупністю певних засобів, прийомів та способів досягнення поставлених цілей. Так, головним чином, базу даного дослідження складають спеціальні методи (формально – логічний, порівняльно – правовий) і загальнонаукові: емпіричний (опис) та теоретичний (узагальнення, аналіз, класифікація, синтез пояснення та інші).

Використання саме цих методів сприяє більш ефективному аналізу правової природи інституту доказів та доказування як у теорії цивільного процесу, так і у сфері правозастосовчої діяльності.

Інформаційна база. При написанні кваліфікаційної роботи магістра було використано низку чинних законів України, підзаконних нормативно – правових актів, міжнародних договорів, наукових праць відповідної тематики, навчальних матеріалів (посібники, підручники), періодичних (журнали, газети) та продовжуваних (вісники) видань.

Структура кваліфікаційної роботи магістра будується на вступі, трьох взаємопов'язаних між собою розділах, що містять сім підрозділів, висновках, резюме українською та англійською мовами, а також списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 55 сторінок друкованого тексту.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОЦЕСУ ДОКАЗУВАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

1.1 Поняття та основні засади інституту доказування у цивільному процесі

Судочинство, в цілому, являє собою професійну діяльність суддів у здійсненні правосуддя. Можливість звернення до суду для захисту своїх прав гарантується не лише ст. 55 Конституції України (далі – КУ), а й низкою міжнародно – правових документів, які вже давно стали частиною національного законодавства України. Так, наприклад, ст. 8 Загальної декларації прав людини проголошує, що кожна людина має право на ефективне відновлення в правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй Конституцією або законом [1]. У свою чергу ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод закріплює право на справедливий суд, яке знаходить своє вираження в Законі України «Про забезпечення права на справедливий суд» від 12.02.2015р. № 192-VIII.

Виділяють наступні форми здійснення судочинства: цивільне, кримінальне, конституційне, господарське та адміністративне. Формою судочинства обумовлюється його індивідуальна мета та завдання. Відповідно до ч. 1 ст. 2 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК) завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави [2].

Однак досягнення поставленої мети та завдань не можливе без дотримання певних принципів. Скакун О.Ф. визначає принципи права як «...загальноприйняті норми – ідеї найвищого авторитету, що слугують основними засадами правового

регулювання суспільних відносин, спрямовують їх учасників на встановлення соціального компромісу і порядку» [13, с.242].

Однією із засад судочинства відповідно до ст. 129 КУ являється змагальність сторін. Цей принцип відображається і у ч. 3 ст. 12 ЦПК де сказано, що кожна сторона повинна довести обставини, які мають значення для справи і на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень [2]. Іншими словами, настання тих чи інших юридичних фактів, що породжують, змінюють або ж припиняють певні права та обов'язки потребують підтвердження шляхом надання доказів, для встановлення об'єктивної істини у справі. Чурпіта Г.В. підкреслює: «Інститут доказів і доказування є невід'ємною складовою внутрішньої системи будь – якої процесуальної галузі права, адже регламентує суспільні відносини, що опосередковують порядок встановлення наявності або відсутності обставин, які мають значення для вирішення справи» [3, с.38].

Розглядаючи природу того чи іншого явища або процесу перш за все не можливо обійтись без аналізу його теоретичних аспектів, які формують базис усього дослідження. Слід розмежовувати теорію доказів, та теорію доказування, і співвідносити їх як частину та ціле. До основи даних теорій необхідно віднести в першу чергу теорію пізнання, яка займає чимале місце у розділі філософських наук.

Різні вчені по різному підходять до визначення поняття пізнання. Образцов В.А. наприклад, вказує що пізнання це «процес добування, осмислення та використання інформації, за допомогою якої і формується знання про об'єкт, який пізнається» [4, с.57] .

Слід звернути увагу і на те, що не існує чіткої думки щодо виокремлення чи ототожнення понять доказування та пізнання. Так, дехто вбачає у пізнанні лише діяльність суду, у той час як інші розглядають даний процес з точки зору учасників справи. На противагу цьому твердженню Штефан М.Й. заявляє, що «пізнання складається з діалектичної єдності розумової і процесуальної діяльності

суду і осіб, які беруть участь у справі, що відбувається в процесі подання, витребування, дослідження і оцінки матеріалів цивільної справи» [7, с.177].

На мою думку, ці два поняття є нероздільними, оскільки являються складовими єдиного процесу. Сахнова Т.В. з приводу цього питання зазначає, що «з одного боку, судове пізнання – це різновид пізнавальної діяльності і тому має відображати в собі родові ознаки пізнання як діяльності, з іншого боку – атрибут “судове” надає особливі якості пізнавальній діяльності, які не тільки проявляються в видових характеристиках, але також видозмінюють і родові» [8, с.391].

Не варто забувати і про теорію інформації, яка виступає підґрунтям пізнання взагалі та доказування як його різновиду зокрема. Загалом, інститут доказування є одним із найголовніших складових процесуального провадження, оскільки саме від нього залежить якість судового процесу, його результат та відповідність завданням судочинства.

Наступним, але не менш важливим кроком даного дослідження являється встановлення структури процесу доказування, тобто певних стадій його реалізації. Малешин Д.Я. вважає, що «найчастіше поняття “стадії” використовується при описі процесу, який як сукупність послідовних дій, спрямованих на досягнення певного результату, притаманний практично будь-якій діяльності» [9, с.51]. Наука доказового права не являється виключенням та виділяє декілька основних, взаємопов'язаних між собою стадій процесу доказування, а саме:

- встановлення сторонами справи кола обставин, що формують предмет доказування;
- збирання відповідних доказів та подання їх до суду;
- дослідження та оцінка доказів судом.

У свою чергу, Штефан М.Й. з точки зору пізнання вважає, що процесуальна діяльність складається з наступних частин:

- доказування фактичних обставин, які з'ясовуються під час розгляду справи;
- встановлення судом деяких фактичних обставин під час розгляду справи шляхом безпосереднього спостереження суддями у судовому засіданні;
- пізнання судом спірних правовідносин, прав і обов'язків сторін;
- пізнання, яке здійснюється вищестоящими суддями у процесі перевірки законності та обґрунтованості судового рішення у цивільній справі [7, с. 177].

Абсолютно логічним є віднесення до структури процесу доказування такого елемента як суб'єкти, значення яких важко переоцінити, оскільки згаданий процес доказування реалізується саме завдяки їх діяльності. Грабовської О.О. підкреслює, що «суб'єкти доказування у цивільному процесі – поняття, тісно пов'язане із загальною правосуб'єктністю у цивільному процесі, яка складається з передбачених законом можливостей мати права та обов'язки (правоздатність), та можливостей їх реалізувати (дієздатність)» [10, с.353]. Опираючись на ЦПК можна виокремити три групи суб'єктів доказування, зокрема:

- суд (виступає обов'язковим суб'єктом будь-яких процесуальних правовідносин як орган на який державою та суспільством покладена функція здійснення правосуддя);
- учасники справи. Це особи, які безпосередньо зацікавлені у вирішенні справи: сторони у справах позовного провадження; заявник та боржник у справах наказного провадження; заявники та інші заінтересовані особи у справах окремого провадження; треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору; треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору; органи та особи, яким законом надано право звертатись до суду в інтересах інших осіб; представники;
- інші учасники судового процесу. Відповідно до ст. 65 ЦПК учасниками судового процесу, крім учасників справи та їхніх представників, є помічник судді, секретар судового засідання, судовий розпорядник, свідок, експерт, експерт з питань права, перекладач, спеціаліст [2].

Існують різні думки про те хто саме повинен входити до складу суб'єктів доказування. Чи це мають бути усі суб'єкти цивільних процесуальних відносин, чи лише суд та особи, які беруть участь у справі, або ж виключно сторони та інші учасники судового процесу.

Одні посилаються на те, що переконання суду в наявності чи відсутності тих фактів, що є предметом спору покладається саме на сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, а тому суд та його діяльність не варто розглядати як суб'єкт доказування. А дехто вважає, що до суб'єктів доказування належать тільки учасники справи та їх представники, а інші ж учасники судового процесу в цього списку не зазначені, оскільки не мають власної юридичної зацікавленості.

Грабовська О.О. зазначає, що «така розбіжність у поглядах на суб'єкти доказування у цивільному процесі очевидно викликана не лише різним уявленням про сферу доказування у цивільному процесі у цілому, а й нечітким регулюванням даного питання цивільним процесуальним законодавством» [10, с.354]. Проте, саме таким різноманіттям теорій обумовлюється велика кількість дефініцій поняття доказування та присвячених цьому питанню наукових праць. Загалом, сформульовано декілька підходів до тлумачення доказування у цивільному судочинстві.

Як на мене, найбільш широке та всеохоплююче визначення дав Штефан А.С., який стверджує, що «доказування є різновидом судового пізнання, яке поєднує розумову і практичну (процесуальну) діяльність його суб'єктів і спрямоване на досягнення відповідності висновків суду фактичним обставинам справи в їх юридичному значенні, що здійснюється за допомогою доказів у визначеній законом процесуальній формі» [12, с.70].

Ще одним елементом структури доказування являється його об'єкт, який можна визначити як обставини, що підлягають встановленню для вирішення справи та ухвалення судом відповідного рішення, згідно із вимогами цивільного процесуального законодавства. І нарешті останнім, але не менш важливим

елементом слід назвати зміст, який включає в себе права та обов'язки суб'єктів доказування закріплені у ст. 43 ЦПК. Так, наприклад, учасники справи мають право ознайомлюватись з її матеріалами, безпосередньо досліджувати докази, подавати на розгляд суду процесуальні документи (такі як клопотання) і багато іншого. Обов'язки ж визначені у ч. 2 вказаної статті, серед яких, наприклад, обов'язок проявляти гідне ставлення до усіх учасників судового процесу без винятку, не порушувати процесуальних строків здійснюючи свою доказову діяльність в їх межах тощо.

Решетникова І.В. виділяє такі ознаки судового доказування:

- доказування в суді законодавчо врегульоване (питання доказування в цивільному процесі регламентуються ЦПК);
- детальність правової регламентації;
- універсальність процесуальної форми доказування (доказування розраховане на всі види та стадії цивільного провадження);
- імперативність процесуальної форми доказування (означає обов'язковість нормативних приписів для всіх суб'єктів доказування, а також обов'язковість судових актів);
- підпорядкованість доказування принципам цивільного процесу;
- ретроспективність та реконструктивність цивільного процесуального доказування;
- комплексність [11, с. 21-23].

Отже, інститут доказів та доказування є в край важливою складовою цивільно процесуального права, так як безпосередньо спрямований на реалізацію учасниками справи принципу змагальності сторін, який закріплений в основному законі України та в низці інших нормативно – правових актів, і не лише національних, але й міжнародних. Вчені цивілісти у своїх наукових працях сходяться на думці, що хоч теорія доказів та теорія доказування не являється одним і тим самим, та загалом розглядається як частина і ціле, проте у їх основі

лежить така розумова діяльність як пізнання, що тлумачиться по різному, оскільки в законодавстві не закріплено єдиного визначення цього поняття.

1.2 Історичні аспекти формування доказування у цивільному процесі

Судова влада в Україні у періоду свого становлення та розвитку зазнала чимало змін на шляху до здійснення більш якісного захисту інтересів громадян. Не останню роль у цьому процесі зіграло саме Римське право, яке свого часу вплинуло як на формування правової системи Русі в цілому, так і на формування процесуального доказування зокрема. Однак, не варто ігнорувати наявність і інших факторів (наприклад, перебування українських земель під владою різних держав), що певним чином знайшли своє відображення в національній правовій системі сучасної України. Тобто, розглядаючи інститут доказів та доказування як основу усієї цивільної процесуальної діяльності виникає необхідність в дослідженні історичних аспектів та передумов його виникнення, для кращого розуміння сутності цього явища.

Прагнучи відстояти свою позицію у тому чи іншому конфлікті особа завжди використовує такий інструмент як доведення. Ще у період Римської імперії, чия правова школа слугує підґрунтям юридичної науки багатьох країн світу, доведення являлось досить важливим етапом при вирішенні правового спору, а доказами виступало все те, що на думку особи могло підтвердити вимоги, або заперечення проти них.

Таким чином, законодавець не давав визначення поняттю докази, та не обмежував сторін конкретним переліком засобів доказування. Не дивлячись на те, що тогочасне судочинство було цілком розвинутим та оперувало такими формулюваннями як тягар доказування, змагальність сторін тощо, не існувало навіть чіткого розмежування між докази як носіями інформації, та засобами доказування як їх процесуальною форою.

Загалом, існування Римської імперії багато в чому посприяло становленню інституту доказів та доказування у вітчизняному процесуальному законодавстві.

Однак, після її падіння настав новий етап у формуванні європейськими державами своєї власної правової системи.

До нині зберіглося не так багато джерел права часів Київської Русі, які б давали відповіді на питання, що стосуються безпосередньо доказів та процесу доказування. Проте серед тих, які все ж таки дійшли до нас, хоч і не в оригінальному вигляді, можна виокремити збірник «Руська Правда», батьком якої прийнято вважати князя Ярослава Мудрого. Руська Правда базувалась на звичаєвому праві та регулювала не якийсь конкретний вид правовідносин, а являлась тим нормативно – правовим актом, в якому містились положення одночасно цивільного, сімейного, кримінального та інших видів права, і не лише матеріального, але й процесуального.

На думку Куфтирева П.В. «Руська Правда, як інкорпорація правових звичаїв давніх русів за своїми вихідними засадами доказового права в цілому відповідала аналогічним кодифікаціям варварських правд середньовіччя і сформувалась на ґрунті уявлень про докази родово – племінного періоду та перебувала під впливом греко – римського доказового права у візантійській переробці» [50, с.35]. Даний збірник слугує саме тим документом, у якому вперше більш менш чітко виокремлений перелік тогочасних засобів доказування, серед яких особлива увага приділялась показанням свідків, а ось наприклад речові докази взагалі не згадувались. Говорячи про свідків, то ними ні в якому разі не могли бути кріпаки, які на законодавчому рівні позбавлялись будь – яких прав.

На зміну Руській Правді у період правління Великого князівства Литовського прийшли Статути, що у певній мірі хоч і відображали основні засади Руської Правди, проте являлись значно прогресивнішими та охоплювали ширше коло суспільних відносин, що потребували регулювання. До найбільш значимих можна віднести Статути 1526 р., 1566 р. та 1588 р. Докази, їх види та сам процес доказуванню не закріплювались окремим інститутом у згаданих джерелах, а вказувались паралельно у тій нормі, де були присутні обставини, що вимагали доведення певними доказами та певним шляхом. Так, наприклад, у Розділі 8

Статуту князівства Литовського від 1526р. зазначалось, що «...кожен, хто володіє по праву спадкування або придбання, або також по земській давнині, першим повинен обґрунтувати своє право на володіння переконливим доказом, тобто свідченням гідних людей, шляхтичів, або документів, або інших більш гідних людей, близьких сусідів...» [6].

Значну увагу привертає до себе і Статут цивільного судочинства 1864 р. виданий уже під час перебування українських територій під владою Російської імперії. Його написання стало результатом досить важливої судової реформи проведеної у відповідному році. Заслугами цього статуту безпосередньо можна вважати поділ судочинства на види, що у свою чергу позитивно відобразилось на здійсненні правосуддя. Окрім цього в статуті з'явилась окрема Глава присвячена виключно доказам та їх правовому регулюванню.

Отже, в межах проведеного дослідження можна зробити висновок, що історії формування доказового законодавства в Україні, бере початок ще у часи візантійської епохи, яка безумовно залишила свій слід у вітчизняній правовій системі, збагативши її тими базовими постулатами, що у подальшому вплинули на розвиток не лише інституту доказування, але й усієї судової гілки влади. Проте це далеко не єдина передумова становлення цивільного процесуального доведення. Дане питання потребує більш детального вивчення в контексті окремого дослідження.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Цивільне судочинство, як на мене, являється найпоширенішою формою судочинства, оскільки щоденно вирішує значну кількість справ, що охоплюють найрізноманітніше коло суспільних відносин в межах однієї галузі права, а тому не викликає сумніву важливість дослідження доказів та процесу доказування як невід'ємного інституту даного виду судочинства.

Аналізуючи викладений у розділі матеріал варто зазначити, що інститут доказування базується на певних принципах, тобто тих основоположних засадах, без наявності яких не можливо уявити здійснення правосуддя як такого. Згаданими принципами виступають: рівність учасників судового процесу, безпосередність при дослідженні доказів та їх оцінки судом, а також змагальність сторін. До вивчення даного інституту науковці підходять розглядаючи докази та доказування як дві окремі теорії з однією спільною основою, якою являється пізнання. У своєму загальному розумінні пізнання це процес обробки інформації тією чи іншою особою. Проблемним залишається питання хто саме виступає суб'єктом пізнання, і чи варто відрізнити цю особу від суб'єкта доказування.

Загалом процес доведення складається з декількох послідовних стадій, містить об'єкт (який включає в себе предмет доказування), характеризується наявністю певних суб'єктів, що здійснюють доказову діяльність, та змістом у якому відображаються процесуальні права і обов'язки згаданих суб'єктів. Дослідивши докази та процес доказування з точки зору їх історичних аспектів, доречно відмітити, що на початкові етапи формування даного інституту в процесуальному праві України вплинула низка чинників політичного, соціального та релігійного характеру, які у своїй сукупності являлись основою тогочасного законодавства.

РОЗДІЛ 2

ЗМІСТ ДОКАЗІВ ТА ДОКАЗУВАННЯ ПРИ РОЗГЛЯДІ СПРАВ У ПОРЯДКУ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ

2.1 Предмет доказування та факти, що не потребують доказування

Доказування як інститут цивільного процесуального судочинства в цілому, та як невід’ємна частина будь – якого виду провадження (позовного, окремого, наказного) зокрема, містять свій предмет. Треушніков М.К. вважає, що «правильно визначити предмет доказування у цивільній справі – означає надати всьому процесу доказування потрібне русло і напрямок» [14, с.17]. Проте, важко виокремити єдину думку з цього питання, оскільки існує безліч поглядів на предмет доказування та його зміст. У свою чергу законодавець відповідно до ч. 2 ст. 77 ЦПК визначає, що предметом доказування є обставини, що підтверджують заявлені вимоги чи заперечення або мають інше значення для розгляду справи і підлягають встановленню при ухваленні судового рішення [2].

Класифікувати предмет доказування можна наступним чином:

- загальний предмет доказування, тобто що саме у кожній цивільній справі має включатися до предмета доказування, а це – факти та обставини, що підтверджують заявлені вимоги чи заперечення або мають інше значення для вирішення справи;
- категоріальний (родовий) предмет доказування – сукупність фактів та обставин, включення яких до предмета доказування є обов’язковим у будь – якій справі відповідної категорії (роду);
- безпосередній (специфічний) предмет доказування – факти та обставини, включення яких до предмета доказування зумовлене специфікою конкретної справи [10, с. 275].

Розглянувши наведену класифікацію предмета доказування можна дійти висновку, що не дивлячись на те являється він загальним, родовим чи специфічним, його зміст становлять певні факти та обставини. Скакун О.Ф. впевнена, що «юридичний факт це – передбачена нормами права конкретна життєва обставина (подія, дія, стан), котра є підставою для настання певних юридичних наслідків» [13, с. 409]. З даного визначення можна виокремити такі ознаки юридичного факту:

- включає в себе як фактичні, так і юридичні обставини (наприклад, для того щоб дві особи набули офіційного статусу чоловіка та дружини, не достатньо лише самого існування у сімейному законодавстві положень, що регулює дане питання. Постає необхідність в наявності фактичної обставини – бажання стати подружжям, та юридичної – подання відповідної заяви про реєстрацію шлюбу (яка відповідатиме усім встановленим вимогам) до органу державної реєстрації актів цивільного стану;
- виступає явищем матеріального світу;
- конкретизується певним місцем та часом;
- обумовлюється нормами права;
- спричиняє ті чи інші юридичні наслідки (тобто породжує, змінює чи припиняє певні правовідносини).

Проблемою предмета доказування є неоднозначність думок про те, які саме факти повинні складати його зміст. Так Мохов А.А. виділяє:

- факти матеріально – правового характеру (їх встановлення необхідне для правильного розуміння норми матеріального права, що регулює спірні правовідносини, і подальшого вирішення справи по суті);
- факти процесуально – правового характеру (доводяться в зв'язку з необхідністю вчинення процесуальних дій, що впливають на рух справи в

суді, захист прав і охоронюваних законом інтересів осіб, що беруть участь у справі);

- доказові факти (факти, які будучи доведеними, дозволяють шляхом логічних умовиводів вивести шуканий юридичний факт);
- факти, що дозволяють суду виконувати виховні та попереджувальні завдання. [15, с.113]

Деякі вчені цивілісти визначають предмет доказування (у вузькому розумінні) лише як факти матеріально – правового характеру. Проте, у широкому розумінні на думку Супрун Т.С. «предмет доказування по цивільних справах – це система обставин об’єктивної реальності як матеріально – правового характеру, так і всіх інших обставин (процесуально – правових, доказових та ін.), які мають юридичне значення для винесення законного і обгрунтованого судового рішення по суті у конкретній цивільній справі» [16, с.195]. Із зазначеною позицією я абсолютно погоджуюсь, оскільки хоч основну роль у змісті предмета доказування і відіграють саме матеріально та процесуально правові факти, недооцінювати значимість решти допоміжних було б помилкою.

Проаналізувавши вказане твердження необхідно відзначити таку умову судового рішення як обгрунтованість, яка безпосередньо пов’язана із предметом доказування. Так, відповідно до ч. 5 ст. 263 ЦПК обгрутованим є рішення, ухвалене на підставі повно і всебічно з’ясованих обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, підтверджених тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні [2]. У свою чергу, згадуючи про повноту та всебічність з’ясованих обставин цивільне процесуальне законодавство має на увазі, зокрема, межі формування предмета доказування.

Оскільки, межі доказування являються оцінною категорією, вони не мають чіткого визначення. Через це дехто може ототожнювати поняття предмет доказування та межі доказування, що не зовсім правильно. Не слід також плутати межі доказування і його обсяг. Грошевий Ю.М., та Стахівський С.М. вважають, що «...обсяг доказування – це наявність усіх доказів у справі, а межі – їхня

мінімальна сукупність, але така, яка дозволяє якісно і повно встановити усі обставини предмета доказування» [17, с. 43]. Проте, необхідно наголосити, що обсяг предмета доказування може як змінюватись взагалі, так і доповнюватись частково в процесі розгляду справи залежно від появи нових юридичних фактів чи виключення з предмету доказування вже існуючих.

На думку ж таких вчених як Антонов К.В., Сачко О.В., Тertiшник В.М., та Уваров В.Г. «якщо предмет доказування – це сукупність відшукуваних фактів, то межі доказування – це такий ступінь достатності та достовірності системи доказів, який дозволяє зробити однозначний і неспростований висновок як за кожним із елементів предмета доказування, так і у справі загалом» [18, с. 48].

Я вважаю, що чітке усвідомлення меж доказування сприяє більш ефективному судовому процесу, так як дозволяє розглядати справу не навантажуючи її зайвими юридичними фактами і тим самим не порушуючи процесуальних строків.

Цивільним процесуальним законодавством встановлено наступні три форми судового провадження: наказне, позовне (загальне, спрощене) та окреме, у порядку яких здійснюється цивільне судочинство. З огляду на це предмет доказування може відрізнитись залежно від виду провадження та його особливостей.

Грабовська О.О. з цього питання висловлює таку думку:

- у справах позовного, окремого й наказного провадження джерела формування предмета доказування є різними, оскільки різними є засоби відкриття провадження в справі;
- незалежно від виду судочинства суд аналізує норми матеріального права, якими врегульовані відповідні правовідносини, для встановлення фактів та обставин предмета доказування;
- у справах позовного, окремого й наказного провадження правосуб'єктність суттєво відрізняється;

- у кожному з видів судочинства становище суду в доказуванні є різним: у справах позовного – більш пасивним; у справах окремого провадження – більш активним; у справах наказного провадження доказування обмежено поданням заявником (кредитором) письмових доказів – документів високого ступеня достовірності для обґрунтування заяви про видачу судового наказу;
- обсяг фактів та обставин, які складають предмет доказування та підлягають встановленню судом і доказуванню юридично заінтересованими особами, не залежить від виду судочинства, а залежить від: 1) категорії справи та її обставин; 2) вимог законодавства та підзаконних актів, які регламентують певні правовідносини щодо кола фактів та обставин, які підлягають встановленню та доказів, які їх підтверджують [19, с. 19-20].

Законодавець визнає здійснення процесу доказування одночасно і правом і обов'язком його суб'єкта. Наприклад, згідно із ч. 1 ст. 43 ЦПК учасники судового процесу мають право безпосередньо ознайомлюватись з усіма матеріалами справи, та їх копіями, аргументувати свою правову позицію необхідними доказами, досліджувати докази протилежної сторони тощо. Проте іншим положенням, а саме ч. 1 ст. 81 даного кодексу встановлено, що кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечення [2]. Таким чином, можна зробити певні висновки про дуалістичність процесу доказування.

На мою думку, питання обов'язку доказування відграє чималу роль при розгляді справи, оскільки відображає принцип змагальності як основну засаду процесу доказування. З погляду теорії, юридичний обов'язок, як такий, для суб'єкта права слугує мірою належної поведінки та складається з наступних елементів:

- необхідність здійснення певних дій або утримання від їх здійснення;
- необхідність для зобов'язаної сторони відреагувати на законні вимоги, звернені до неї уповноваженою особою;

- необхідність нести відповідальність за невиконання цих вимог;
- необхідність не перешкоджати контрагенту користуватися тим благом, на яке він має право [20, с. 345-346].

Іноді у фаховій літературі зустрічається співставлення понять юридичний обов'язок і тягар доказування. Сахнова Т.В. у своїй праці зазначає, що «під “тягарем доказування” розуміється необхідність для даної сторони встановити обставини, не визначення яких може потягнути за собою несприятливі для неї наслідки» [8, с. 443]. Проте, деякі вчені все ж таки розмежовують ці поняття і вважають, що тягар доказування не містить такого важливого елементу юридичного обов'язку як відповідальність за його невиконання, а тому не підлягає ототожненню.

Цивільний процес зазвичай є двостороннім, через що виникає необхідність розподілу тягаря доказування між його суб'єктами. Так, Лім Г.О. стверджує, що «інститут розподілу обов'язку (тягаря) доказування – врегульована нормами процесуального і матеріального права сукупність правил, якими керується суд покладаючи на осіб, які беруть участь у справі, обов'язки доказування обставин, що мають правове значення» [21, с. 7,8].

Якщо досліджувати тягар доказування у позовному провадженні, то момент його виникнення у позивача та відповідача відрізняється. Фартушок Н.Б. вказує, що «...тягар доказування позивача виникає з моменту пред'явлення позову, а відповідача – тільки після того, як останній вважатиме надану позивачем сукупність доказів загрозливою для свого стану» [22, с. 87]. До обов'язку (тягаря) доказування позивача відноситься: доведення тих обставин, якими він обґрунтовує свої позовні вимоги, а до обов'язку відповідача: доведення фактів, які слугують запереченнями проти позову.

Не можна розглядати розподіл обов'язку (тягаря) доказування без вказівки на такі способи встановлення юридичних фактів як правові фікції та презумції. Баулін О.В. характеризує останні наступним чином «презумція має складну

структуру: з однієї сторони, це процесуальне правило, яке встановлює особливий порядок розподілу доказових обов'язків, з другої можливе, ймовірне знання про існування якого – небудь факту, події, дій або стану» [23, с. 8]. Тобто, під презумцією мається на увазі, що при встановленні певного факту автоматично підтверджується існування іншого, який уже не потребує доказування. Виділяють презумцію матеріально – правову та процесуально правову, а також спростовну та неспростовну.

Науковці в галузі цивільного процесуального права не висловлюють єдиного погляду на сутність презумції. Так, на думку Садикова Я.М. «першою групою вчених презумції відносяться до підстав звільнення від доказування, і відповідно, факти, засновані на презумції, мають бути, на їх думку, виключені з предмету доказування» [24, с. 70]. У той же час, протилежним є підхід згідно якого вчені вбачають в презюмованих фактах лише спосіб перерозподілу обов'язку (тягаря) доказування, а тому виключати їх із предмету доказування не потрібно.

На відміну від презумції, Скакун О.Ф. визначає правові фікції як «загальноновизнані і зафіксовані в нормах права припущення про існування певних явищ і процесів, тоді як насправді вони відсутні» [13, с. 416]. Тобто, з огляду на те, що суспільні відносини постійно змінюються та модифікуються, в силу різноманітних чинників (наприклад, розвитку технологій, удосконалення правової системи, тощо), з'являються все нові та нові явища і процеси, яких по суті не має в об'єктивній дійсності але які, у той же час, вимагають від законодавця свого закріплення в нормах права, оскільки є юридично значимими.

З метою більш швидкого та ефективного вирішення справи ЦПК передбачена часткова можливість звільнення учасників судового процесу від обов'язку (тягаря) доказування та закріплений чіткий перелік обставин, які не вимагають свого доведення, а саме:

- відповідно до ч. 1 ст. 82 обставини, які визнаються учасниками справи, не підлягають доказуванню, якщо суд не має обґрунтованого сумніву щодо достовірності цих обставин або добровільності їх визнання [2]. Такі обставини також називають «безспірними фактами»;
- загальновідомі обставини (не вимагають доказування, оскільки про них знає велика кількість людей, враховуючи суддів). Лише суд вирішує яка обставина є загальновідомою, і на основі свого рішення постановляє ухвалу, яку не можна оскаржити. Більш того Сахнова Т.В. вважає, що «якщо факт судді не відомий (хоча і відомий всім іншим учасникам процесу), загальновідомим він не визнається і доводиться на загальних підставах» [8, с.437];
- преюдиції. Відповідно до ч. 4 ст. 82 обставини, встановленні рішенням суду у господарській, цивільній або адміністративній справі, що набрало законної сили, не доказуються при розгляді іншої справи, у якій беруть участь ті самі особи або особа, щодо якої встановлено ці обставини [2]. Преюдиційність відображається в такому принципі цивільного судочинства як обов'язковість судового рішення.

Отже, цивільне процесуальне законодавство дає чітке визначення поняттю «предмет доказування», який, по суті, являється сукупністю тих важливих обставин (фактів) у справі, які сторони зобов'язуються довести з метою захисту своєї правової позиції, використовуючи при цьому чітко визначені засоби. Зміст предмету доказування не однозначний і складається із фактів різного правового характеру та частково залежить від форми судового провадження. Досліджуючи дане питання не можливо залишити без уваги проблему розподілу тягара доказування, який покладається на учасників справи при здійсненні ними доказової діяльності та виступає паралельно і правом і обов'язком останніх.

2.2 Поняття судових доказів, їх основні положення та класифікація

Малишев К.І. у своїй праці зауважує, що «якби суд став помилково або неправильно визнавати дійсні факти неіснуючими, а факти вигадані дійсними, і

застосовувати до них потім правила закону з усією точністю, така комедія правосуддя вказувала б на його псування і була б страшним лихом для народу» [26, с. 92-93]. З цього випливає, що суд намагаючись ухвалити рішення яке б відповідало усім вимогам чинного законодавства опирається на докази як на засоби з яких можна отримати достовірну інформацію по суті справи.

Сам по собі інститут доказів та доказування являється не від'ємною частиною будь – якого процесуального права, а тому визначення поняття «доказів» міститься як в цивільно – процесуальному законодавстві, так і в адміністративному судочинстві, господарсько – процесуальному та кримінально – процесуальному кодексах. Так, відповідно до ч. 1 ст. 76 ЦПК, ч. 1 ст. 73 ГПК та ч. 1 ст. 72 КАСУ доказами є будь – які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи [2]. Згідно ж із ч. 2 вказаних статей, ці дані встановлюються за допомогою таких засобів як: показання свідків, письмових, речових та електронних доказів, а також висновків експертів [2].

Проте, щодо кримінально – процесуального законодавства, то воно в силу специфіки даної галузі права тлумачить докази дещо по іншому. Відповідно до ч. 1 ст. 84 КПК доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому кримінальним процесуальним кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів [25].

Таким чином, для того щоб з'ясувати якими функціями, ознаками та особливостями наділені процесуальні докази, а також яку роль вони відіграють в судовому провадженні, необхідно правильно визначити саме поняття «доказів», що не так вже й просто, з огляду на низку дискусій, присвячених цьому питанню. Якщо розглядати докази з точки зору логіки, то на думку Малишева К.І. «доказом

в загальному значенні або доводом називається все, що переконує наш розум в істинності чи хибності якогось факту або положення...» [26, с.92].

Проблемність у визначенні терміну «докази» криється у співвідношенні таких понять як «докази» та «засоби доказування», які на мою думку, та на думку законодавця варто розглядати як зміст і відповідно форму. Кучер Т.М. також вважає, що «слід чітко розмежовувати такі правові категорії, як докази та засоби доказування, оскільки доказом буде лише інформація про певні обставини, які є предметом спору по конкретній справі, а форма їх закріпленням виступає засобом доказування» [27, с. 92]. Однак, присутні й інші погляди з приводу даного питання. Так, наприклад деякі цивілісти взагалі прирівнюють ці два поняття, а такі вчені як Цюра Т.В. та Фурса С.Я. пропонують визначати доказ як елемент засобу доказування.

Якщо досліджувати співвідношення наданих вище понять в усіх галузях процесуального права, то необхідно наголосити, що у кримінально – процесуальному законодавстві поняття «засоби доказування» замінюється на «процесуальні джерела доказів», що, як на мене створює певну незручність. Так, Тертишник В.М. зазначає, що «наприклад, до джерел доказів віднесено документи, речові докази, протоколи слідчих і судових дій, тобто тут стверджується – джерелами доказів є речові докази, а по суті маємо алогізм – джерелами доказів є докази» [18, с. 49].

Здійснивши невеликий аналіз різноманітних підходів до визначення поняття доказів можна зробити певні висновки про їх наповнення та форму вираження. Штефан М.Й. стверджує, що докази у цивільному процесі характеризуються сукупною єдністю:

- змістом, яким є фактичні дані, що інформують про обставини, необхідні для правильного вирішення справи;
- процесуальною формою, у якій закладена така інформація – засоби доказування;

- встановленим процесуальним порядком одержання, дослідження і оцінки змісту і процесуальної форми (доказової інформації і засобів доказування) [7, с. 178].

Не всі фактичні дані можуть вважатись доказами, та враховуватись під час здійснення правосуддя у цивільному провадженні. Для того щоб суд прийняв до розгляду той чи інший доказ, взятий із відповідного джерела, він повинен відповідати деяким критеріям, що передбачені цивільним – процесуальним законодавством, якими на сьогодні є: належність доказів, їх допустимість, достовірність та достатність.

Першою вимогою до доказів виступає належність. Коли мова йде про належність якого – небуть доказу, слід розуміти, що інформація, яку несе цей доказ повинна безпосередньо стосуватись предмета доказування. Сьоміна В.А. зазначає, що «саме предмет доказування, тобто коло юридичних фактів із конкретної справи, є тим критерієм, що допомагає правильно застосувати правило про належність доказів» [28, с. 48-49].

Ст. 77 ЦПК є нормою, що прямо регулює питання належності доказів, проте для підтвердження важливості цієї вимоги можна навести ще декілька положень в яких відображається її закріплення. Наприклад, у ч. 2 ст. 91 ЦПК в заяві про виклик свідка окрім його персональних даних, вказуються ще обставини, які він може підтвердити. Таким чином, законодавець намагається встановити взаємозв'язок між інформацією, яку збирається надати свідок та предметом доказування.

Ще одним прикладом слугує ч. 3 ст. 175 ЦПК, в якій йдеться про зміст позовної заяви, а саме згідно п. 5 вказаної статті позовна заява повинна містити виклад обставин, якими позивач обґрунтовує свої вимоги та зазначення доказів, що підтверджують вказані обставини [2].

Після належності доказу розглядають його допустимість. На думку Васильєва С.В. «допустимість доказів – це встановлена законодавством вимога,

що обмежує використання конкретних засобів доказування, або вимога, що пропонує обов'язкове використання конкретних засобів доказування при встановленні певних фактичних обставин справи при здійсненні доказування в процесі розгляду окремого виду справи в порядку цивільного судочинства» [29, с. 113]. У своєму визначенні вчений зосереджується на ч. 2 ст. 78 ЦПК, де мова йде про процесуальну форму доказів (засоби доказування), оминаючи увагою ч. 1 цієї ж статті, яка містить положення про докази та зазначає, що суд визнає певні докази допустимими лише тоді, коли вони отримані у порядку передбаченому законом.

Проте, окрім суду висловлювати свої сумніви з приводу допустимості якого небудь доказу можуть і учасники справи. Так, відповідно до п. 28 постанови Пленуми Верховного Суду України від 12.06.2009 р. № 2 «Про застосування норм цивільного законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції» якщо при дослідженні письмових доказів особою, яка бере участь у справі, буде подана заява про те, що доданий до справи або поданий іншою особою для ознайомлення документ викликає сумнів з приводу його достовірності або є фальшивим, особа, яка подала цей документ, може просити суд виключити його з числа доказів і розглядати справу на підставі інших доказів [32].

Наступним критерієм оцінки доказів являється достовірність, яка закріплена у нормі що є відносно новою для цивільно – процесуального кодексу та нажалі не дає чіткого визначення цьому поняттю. Так, законодавець обмежується лише згадкою про те, що підставою встановлення дійсних обставин справи є виключно достовірні докази.

Грабовська О.О. досліджуючи проблеми доказування, у своїй роботі вказує, що «достовірність доказів – це такий ступінь правдивості доказової інформації, яка дозволяє суду з високою ймовірністю переконатися у існуванні чи відсутності факту чи обставини, що встановлюється, а також визнати таку інформацію доказом» [10, с.151]. Таким чином, Левківський В.М. у своїй науковій статті робить висновок, що «дійсність обставин справи дає уявлення судді про те, у який

спосіб, за яких умов, яким чином і з яких мотивів була здійснена певна дія чи відбулась певна подія, унаслідок чого й виник цивільно – правовий спір» [30, с. 342].

І нарешті останньою, але не менш значимою є вимога достатності доказів. Відповідно до ч. 1 ст. 80 ЦПК достатніми є докази, які у своїй сукупності дають змогу дійти висновку про наявність або відсутність обставин справи, які входять до предмета доказування [2]. Мається на увазі, що для того аби суд правильно виконував покладені на нього обов'язки у розв'язанні правових спорів, йому необхідно обґрунтовувати свої рішення виходячи із достатньої кількості доказів. Проте, важливо розуміти, що пріоритетним є не сама кількість, а скоріше якість цих даних.

Критерій достатності доказів не є чимось однаковим для позовного, наказного та окремого провадження, а залежить виключно від складності та індивідуальних особливостей кожної конкретної ситуації. Ясинка М.М. відмічає, що: «достатність доказів встановлюється і оцінюється судом на основі матеріалів справи шляхом особистого внутрішнього переконання, що є результатом логіко – процесуальної діяльності судді» [31, с. 110].

Таким чином, аналіз поданих законодавцем вимог відносить встановлення їх наявності чи відсутності виключно до компетенції суду. Так, відповідно до ч. 2 ст. 89 ЦПК жодні докази не мають для суду заздалегідь встановленої сили. Суд оцінює належність, допустимість, достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності [2].

Здійснення перевірки доказів на відповідність зазначеним вимогам являється одним із етапів їх використання. Виділяють наступні форми цивільно – процесуального використання доказів (які збігаються зі стадіями процесу доказування, описаними в Розділі 1):

- збирання доказів (виявлення, фіксація, витребування);
- дослідження доказів;

- оцінка доказів.

Збирання доказів – слугує базовим етап процесу доказування, відсутність якого унеможливило існування інституту доказів та доказування як такого.

Виявлення доказів – це діяльність суду, безпосередніх учасників справи та інших заінтересованих осіб, що відображається у пошуку будь – яких фактичних даних, тобто доказів необхідних для обґрунтування сторонами своїх вимог та заперечень в ході вирішення правового спору.

Фіксація доказів – відображає встановлену цивільним – процесуальним законодавством чітку форму та порядок закріплення інформації з метою її захисту та збереження .

Витребування доказів – надана учасникам справи можливість звернутись до суду з проханням про вилучення (з установи, організації, підприємства, у фізичної особи тощо) того чи іншого доказу необхідного їм для захисту своїх прав. Особливості процесу витребування доказів відрізняються залежно від виду провадження. Так, наприклад в ході розгляду справи в порядку окремого провадження наявність клопотання від заявника не є обов'язковою умовою для витребування доказу, достатньою буде наявність ініціативи суду.

Дослідження доказів – діяльність уповноваженого на здійснення правосуддя органу, що спрямована на детальне вивчення, пізнання та аналіз поданої учасниками справи інформації, про фактичні обставини справи, що становлять предмет доказування.

Оцінка доказів – являється логічним завершенням їх дослідження та спрямована на визначення якісних особливостей як кожного окремого доказу, так і їх сукупності. Відповідно до ч. 1 ст. 89 ЦПК суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів [2].

У теорії процесуального права виокремлюють наступні функції доказів:

- докази виступають як засоби організації дій з доказування, займаючи в структурі доказування проміжне місце між метою і результатом пізнавальної діяльності, тобто функція накопичення інформації;
- відображально – інформаційна (відповідно до цієї функції відомості про факти (інформація) можуть бути використані в процесі для досягнення істини у справі внаслідок того, що відтворюють факти реальної дійсності, є їхнім відображенням);
- посвідчувальна, тобто обґрунтування висновків суду в рішенні (судові докази виступають у цивільному процесі не тільки як засоби одержання знань, але вони є після оцінки доказів аргументами обґрунтування кінцевих висновків суду в рішенні [29, с.112]).

Розглянувши поняття, функції та загалом основні положення доказів можна переходити до їх безпосередньої класифікації. У широкому розумінні класифікація – це загальнонаукове і загальнометодологічне поняття, що означає таку форму систематизації знання, коли вся сукупність досліджуваних об'єктів представлена у вигляді класів або груп, за якими ці об'єкти розподілені на підставі їх подібності за певними властивостями [33, с.207].

Процес класифікації доказів як система їх розмежування на складові за рядом об'єднуючих ознак дозволяє покращити, полегшити та загалом оптимізувати роботу суб'єктів доказування при здійсненні ними збирання, дослідження та оцінки різних видів доказів. Мої погляди з цього питання розділяє Ярошенко І.С. та зазначає, що «класифікація доказів має не тільки теоретичне, але і суттєве практичне значення, так як знаходить особливості окремих груп доказів і визначає шляхи їх найкращого практичного використання з урахуванням цих особливостей» [34, с. 125].

Здійснення класифікації доказів, що використовуються під час провадження справи у цивільно – процесуальному судочинстві відповідає на низку питань, таких як:

- чи присутня пріоритетність одного доказу над іншим;
- у якій мірі той чи інший доказ підтверджує обставини на які особа посилається як на предмет своїх вимог чи заперечень;
- чи являється список засобів доказування, як процесуальної форми доказів, вичерпним;
- яка природа походження кожного окремого доказу;
- скільки критеріїв застосовують при класифікації доказів саме цивільно – процесуального законодавства;

Вчені цивілісти сходяться на думці про поділ судових доказів за трьома основними критеріями.

- за способом утворення фактичних даних: первісні і похідні;
- за характером зв'язку змісту доказів із фактами, які необхідно встановити: прямі і побічні;
- за джерелом отримання фактичних даних: особисті, речові, змішані [34, с. 125].

Первісні докази – це інформації отримана із джерела що безпосередньо стосується фактичних обставин справи.

Похідні докази (або як їх ще називають «докази – копії») – слугують знаряддям відображенням первісних доказів.

Прямі докази – являються більш значимими для суду, оскільки інформація , яка міститься в них однозначно підтверджує наявність чи відсутність обставин, що становлять предмет правового спору між сторонами (наприклад, укладений договір купівлі – продажу, що відповідає усім вимогам чинного законодавства є прямим доказом передачі майна від однієї особи у власність іншої).

У свою чергу, Юхно О.О. зазначає, що «непрямими (побічними) є докази, за допомогою яких встановлюються проміжні (доказові факти), із сукупністю яких можна зробити висновок про наявність чи відсутність обставин, які підлягають

доказуванню...» [35, с. 25]. Якщо досліджувати аспект важливості побічних доказів, то варто виокремити роботу Осипова Ю.К. «Использование косвенных доказательств в советском гражданском процессе» в якій він зазначив, що непрямі докази у судовому провадженні проявляються:

- як самостійні засоби встановлення шуканих фактів;
- як засоби посилення (або послаблення) прямих доказів;
- в якості обставин, які вказують напрямок дослідження фактичної сторони справи [36, с. 14].

Особисті докази – джерелом їх отримання, у ході процесуального доказування виступають сторони справи, представники, свідки, експерти, треті особи, тобто люди.

Речові докази – об'єкти матеріального світу (наприклад, різного роду документи), що являються носіями фактичних даних, які безпосередньо пов'язані із обставинами справи.

Змішані докази – містять елементи як особистих так і речових доказів.

Данна класифікація доказів є базовою у теоріях усіх галузей процесуального права. Проте, окремі вчені, все ж таки дотримуються іншого погляду на критерії класифікації доказів та виділяють ще декілька. Наприклад, за метою доказування розрізняють докази основні та протилежні, а за суб'єктом доказування, докази на які одна сторона посилається як на підставу своїх вимог, та докази якими інша сторона обгрунтовує свої заперечення.

Виходячи із проведеного дослідження можна виділити ряд ознак, якими володіють докази, а саме:

- це фактичні дані, відомості про факти, виражені в об'єктивній формі;
- вони мають зв'язок з принаймі однією обставиною, що входить до предмета доказування;

- об'єктивна форма вираження фактичних даних відповідає сутності одного з передбачених процесуальним законом засобів доказування;
- засіб, в якому виражені фактичні дані, поданий суду безпосередньо (письмові докази, окремі види речових доказів), чи вказаний у заяві або іншому процесуальному документі як той, дослідження якого потребується для встановлення обставин справи, включаючи необхідність витребування цього доказу (показання свідків, окремі види речових доказів), чи сформований на підставі ухвали суду (висновок експерта) [5, с.10].

Отже, варто зауважити, що хоч поняття доказів та засобів доказування і пересікаються, оскільки являються складовими одного інституту та безпосередньо стосуються предмета доказування, проте не є тотожними у своєму розуміння, та більшістю науковців і законодавцем зокрема співвідносяться як інформація та її зовнішнє процесуальне вираження. Необхідною умовою для початку використання, а точніше збирання, дослідження та оцінки будь – якого доказу слугує його відповідність ряду вимог встановлених законодавцем.

2.3 Окремі засоби доказування

Перш ніж досліджувати окремі засоби доказування варто охарактеризувати загальноприйняті, якими відповідно до ч. 2 ст. 76 ЦПК виступають: письмові, речові, електронні докази, а також висновки експертів та показання свідків [2]. На сьогодні законодавець визнає цей перелік вичерпним. Як уже згадувалось у п. 2.2 Розділу 2 даної роботи засоби доказування по суті являються процесуальною формою за допомогою якої встановлюються фактичні дані, тобто докази, які мають важливе значення при розгляді справи у судовому порядку.

До ознак засобів доказування варто відносити такі:

- зовнішня процесуальна форма об'єктивації інформації про факти та обставини, які мають значення для вирішення справи;
- засіб (інструмент) фіксації та передачі закріпленої в цьому інформації;

- регламентуються нормами права (не лише процесуального, але й матеріального);
- повинні відповідати всім вимогам принципу допустимості;
- вичерпність видів (форм), передбачених ЦПК;
- змішаний характер природи (інформаційний і речовий);
- є невід'ємною складовою поняття судових доказів [37, с. 119-120]

Першим засобом доказування якому слід приділити увагу являються показання свідків. На мою думку, дана форма вираження інформації є в край важливою, так як джерело надання цієї інформації специфічне (мається на увазі пам'ять особи – свідка, у якій відображається суб'єктивне сприйняття нею (особою) об'єктивної дійсності). Свідком може виступати лише фізична особа, яка ознайомена із певними обставинами та деталями справи (може чітко вказати джерело походження своїх знань) і готова повідомити про них у суді.

Васильєв С.В. вважає, що від інших учасників процесу свідок відрізняється наступними обставинами:

- свідок – юридично незацікавлена в результаті справи особа (громадяни, у яких зацікавленість носить юридичний характер, залучаються в процес як особи, що беруть участь у справі);
- законом не встановлений вік, з досягненням якого особа може бути допитана як свідок. (у разі необхідності можуть бути допитані як малолітні так і неповнолітні свідки);
- свідок являється носієм відомостей про факти в результаті збігу обставин, або безпосередньо сприймаючи події, які є обставинами даної справи, або отримавши інформацію про них від інших осіб [38, с. 352].

На законодавчому рівні передбачена кримінальна відповідальність, яка може настати для свідка, у разі якщо останній відмовиться від дачі показань або якщо вони будуть завідомо неправдивими. Проте згідно із ст. 63 Конституції України особа не несе відповідальності за відмову давати показання або

пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичі, коло яких визначається законом [39]. Дане положення підтримується відповідною нормою ЦПК, а саме ст. 71, яка окреслює вичерпний перелік осіб, що входять у поняття «члени сім'ї» та «близькі родичі».

Таким чином, можна говорити про певний імунітет свідка, який особа має змогу використати або у повному обсязі (взагалі відмовляючись свідчити) або частково (відмовляючись давати показання лише по конкретним питанням).

Існують випадки коли особа в силу певних чинників, факторів та життєвих обставин не може бути допитана як свідок. Ст. 70 ЦПК зазначає, що такими особами є:

- недієздатні фізичні особи, а також особи, які перебувають на обліку чи на лікуванні у психіатричному лікувальному закладі і не здатні через свої фізичні або психічні вади правильно сприймати обставини, що мають значення для справи, або давати показання;
- особи, які за законом зобов'язані зберігати в таємниці відомості, що були довірені їм у зв'язку з наданням професійної правничої допомоги або послуг посередництва під час проведення позасудового врегулювання спору, – про такі відомості;
- священнослужителі – про відомості, одержані ними на сповіді віруючих;
- судді та присяжні – про обставини обговорення в нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення судового рішення [2].

Показання свідків умовно можна розділити на три категорії (залежно від обсягу інформації якою володіє особа, її ставлення до сторін (позивача, відповідача) та власних професійних знань, вмінь і навичок):

- показання, які даються свідками, що безпосередньо не знайомі зі сторонами та їх правовідносинами. Такі показання, зазвичай, присвячені доведенню чи спростуванню якогось одного факту;

- показання, що відображають особисте відношення свідка до сторін. Такі показання, як правило охоплюють виклад широкого кола важливої для справи інформації та ґрунтуються на власних судженнях свідка.
- показання свідків, які не лише надають суду інформацію про фактичні обставини справи, але й можуть зробити певні висновки щодо цієї інформації виходячи із власних професійних знань.

Іншим засобом доказування слугують письмові докази. Штефан М.Й. вважає, що «ними є виконані на предметі будь – яким способом письмові знаки, об'єднані у відповідну систему і структуру, у яких виражені думки (ідеї), що вміщують інформацію (повідомлення) про обставини, які мають значення для права» [7, с.193]

Ч. 1 ст. 95 ЦПК ототожнює письмові докази із документами. Відповідно до ч. 1 ст. 1 ЗУ «Про інформацію» документ – це матеріальний носій, що містить інформацію, основними функціями якого є її збереження та передавання у часі та просторі [40].

Якщо порівняти редакцію ЦПК від 03.08.2017р., та 19.10.2019р., то можна помітити різницю у визначенні законодавцем поняття «письмові докази», яке на той час включало в себе не лише документи, але й довідки, листування та акти. Таким чином, станом на сьогоднішній день цивільне процесуальне законодавство об'єднало усі перераховані вище джерела інформації в одне поняття «документ». Проте, важливо розуміти, що коли мова йде про електронний документ, то його варто розглядати як електронний доказ, а не як письмовий (винятком являються електронні копії письмових документів).

Васильєв С.В. класифікує письмові докази наступним чином:

- за суб'єктом, що видає письмові докази, прийнято розрізняти офіційні (документи, що видаються державними органами, державними і громадськими установами, підприємствами, організаціями) та неофіційні (документи, які виходять від громадян);

- за змістом письмові докази поділяються на розпорядчі (в яких виражається акт волі, волевиявлення направлене на виникнення, зміну чи припинення юридичних відносин) та довідково – інформаційні (містять лише дані про наявність чи відсутність певних фактів: звіти, довідки);
- за формою письмові докази поділяються на документи простої письмової форми (які не містять жодного посвідчення або реєстрації) та кваліфікованої письмової форми (документи, посвідчені нотаріально або ті, що пройшли реєстрацію у встановленому законом порядку);
- за характером джерела формування письмові докази поділяються на справжні (перший екземпляр, підписаний особою, що його видала) та копії (повторення документа в цілому чи частково) [38, с. 364-365].

Наступний засіб доказування це речові докази, які ще відносно недавно тлумачились як – певні предмети матеріального світу, у яких знаходяться дані про важливі обставини справи. Наразі ж це визначення доповнили деяким уточненням, що стосується ознак, якими повинен володіти предмет аби мати змогу встановлювати наявність чи відсутність значимих для справи фактів.

Дослідивши поняття речових доказів можна виділити їх основні особливості якими є:

- обов'язкова наявність матеріального об'єкту як джерела інформації про ті чи інші обставини справи (наприклад, різного роду рухоме та нерухоме майно, а також предмети органічного походження);
- Далекорей А.М. посилаючись на Васільєва С.В. зазначає, що «у речових доказах фактичною інформацією слугують ознаки матеріального об'єкта, які сприймаються наочно. Суд та інші учасники процесу пізнають цю інформацію, як правило, візуальним шляхом» [41, с.133].
- обов'язкова відповідність процесу отримання речових доказів порядку встановленому законодавством;

- речовий доказ, в деяких випадках, виступає як безпосередній предмет правового конфлікту.

В адміністративному судочинстві, господарсько – процесуальному та цивільно – процесуальному праві положення про речові докази описуються однаково, і лише у кримінально – процесуальному кодексі дається більш повний та розгорнутий перелік ознак речових доказів. Так, відповідно до ч. 1 ст. 98 КПК речовими доказами є матеріальні об'єкти, які були знаряддям вчинення злочину, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, в тому числі предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій, гроші, цінності та інші речі, набуті протиправним шляхом [25].

Закріплення електронних доказів, як різновиду засобів доказування, в нормах цивільного процесуального кодексу зумовлене швидкими темпами технологічного прогресу. Електронними доказами згідно ч. 1 ст. 100 ЦПК є інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, електронні документи (в тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), вебсайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі[2].

Вчені цивілісти не виділяють критеріїв за якими можна було б здійснити поділ електронних доказів на групи чи види в залежності від їх особистісних ознак, проте найпоширенішою цифровою формою у якій виражається інформація визнають електронні документи. Відповідно до ст. 5 ЗУ «Про електронні документи та електронний документообіг» електронний документ – документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа [42].

Питання пов'язані із одержанням, перевіркою цілісності, способом передачі, правовим статусом документа та його електронним підписом регулюються вказаним законом, а також ЦПК, ЗУ «Про захист інформації в автоматизованих системах», ЗУ «Про обов'язковий примірник документів», ЗУ «Про державну таємницю» та іншими нормативно – правовими актами.

Під час розгляду справи в цивільно процесуальному порядку у сторін або суду можуть виникнути певні питання, відповіді на які здатна лише особа, що володіє необхідним рівнем теоретичних та практичних знань, вмінь та навичок у тій чи іншій сфері професійної діяльності, тобто експерт. У таких випадках засобом доказування визнається – висновок експерта.

Ст. 1 ЗУ «Про судову експертизу» зазначає, що судова експертиза – дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [43].

Відповідно до даного тлумачення Орлов Ю.К. виокремлює наступні ознаки судової експертизи:

- використання спеціальних знань;
- проведення дослідження з метою встановлення обставин, які мають значення для справи;
- наявність спеціального суб'єкта експертизи;
- визначену процесуальну форму провадження;
- оформлення результатів в спеціальному процесуальному документі – висновку експерта [44, с.15].

Дослідивши деякі норми Глави 5 ЦПК можна зазначити такі види судової експертизи як:

- додаткова (після проведення первинної експертизи, у разі якщо сторонам або суду висновок експерта покажеться незрозумілим чи не досить розгорнутим, призначається ще одна експертиза);

- повторна (проводиться якщо сторони або суд засумніваються в достатній обґрунтованості висновка, у вихідних даних на підставі яких проводилась експертиза і загалом в її відповідності тим чи іншим вимогам);
- комісійна (здійснюється за участю більш як одного експерта, тобто парою осіб, які реалізують свою професійну діяльність в одній галузі);
- комплексна (експертиза, що подібна за своїми ознаками до вище згаданої, проте із однією суттєвою відмінністю, яка стосується професійної діяльності експертів, але вже не в одній галузі, а в декількох).

Слід зазначити, що ініціювати проведення експертизи можуть як сторони, за власним бажанням, так і суд постановивши відповідну ухвалу. Згідно із ч. 1 ст. 103 ЦПК суду для призначення експертизи необхідна сукупність наступних умов:

- для з'ясування обставин, що мають значення для справи, необхідні спеціальні знання у сфері іншій, ніж право, без яких встановити відповідні обставини неможливо.
- сторонам (стороною) не надані відповідні висновки експертів із цих самих питань або висновки експертів викликають сумніви щодо їх правильності [2].

Загалом, можна підсумувати, що висновок експерта являється важливим засобом доказування, оскільки містить розгорнутий, детальний та всебічний аналіз певного джерела інформації, яке сторони та суд не в змозі дослідити в силу відсутності необхідних знань.

Окремим засобом доказування визнаються пояснення сторін, третіх осіб та їхніх представників. Даний вид засобу доказування містить ряд ознак, за якими його варто відрізнити від показань свідків. Проте, необхідно зазначити, що пояснення вказаних вище суб'єктів приймається судом до розгляду лише тоді, коли вони (ці суб'єкти) допитуються саме як свідки, дотримуючись вимог передбачених ст. 230 – 232 ЦПК. Аналізуючи особливості такого засобу доказування вважаю за доцільне відмітити наступне: сторони, треті особи та їх

представники, у даному випадку, відіграють роль як безпосередніх учасників справи (яким важливий той чи інший результат її вирішення), так і процесуальної форми доказів.

Наука цивільного процесуального права розглядає пояснення як твердження та як визнання. У свою чергу, визнання можна поділити на такі групи:

- **судове** (зроблене стороною або третьою особою під час судового засідання або в письмовій заяві, адресованій суду) та **позасудове** (визнання юридичних фактів, зроблене особою поза межами судового процесу, та поза рамками процесуальних правовідносин);
- **повне** (визнання всіх фактів, на які посилається інша сторона або третя особа) та **часткове** (має місце у випадку визнання не всіх, а лише поодиноких фактів);
- **усне** (має бути проголошене в слух) та **письмове** (виражається в письмовій формі);
- **просте** (безумовне та безспірне підтвердження факту) та **кваліфіковане** (таке підтвердження факту, яке містить застереження, що вносить зміни до відомостей про факт) [38, с. 348-349].

Отже, за допомогою чітко визначеного законодавцем переліку засобів доказування (який після прийняття нового ЦПК доповнився положенням про електронні докази) особа, що бере участь у справі має змогу підтверджувати або ж навпаки спростовувати наявність тих чи інших обставин та фактів. Окрім загальноприйнятих процесуальних форм доказів (висновки експерта, показання свідків та ін.) існують окремі, до яких відносяться пояснення сторін, третіх осіб та їх представників.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Підсумовуючи викладене в Розділі 2 необхідно, перш за все, наголосити на його важливості у даній дипломній роботі, оскільки саме у цьому розділі була виконана найбільша частина завдань поставлених перед початком безпосереднього дослідження питання доказів та доказування.

Загалом, предмет доказування цивільно процесуального судочинства закріплений в нормах ЦПК та характеризується законодавцем як юридичний факт, яким учасники справи обґрунтовують свої вимоги та заперечення, та який потребує доведення відповідними доказами. В теорії права юридичні факти тлумачаться як певні обставина, що тим чи іншим чином впливають на правовідносини. Предмет доказування, в основному, являється сукупністю фактів матеріально – правового та процесуально – правового характеру, достатня кількість яких формує межі доказування. Варто зазначити, що предмет доказування не є однаковим, у повній мірі, для всіх видів судового провадження, з огляду на їх специфіку.

Процес доведення можливий лише шляхом використання такого знаряддя як докази, що слугують джерелом важливої для вирішення справи інформації, та які відрізняються від засобів доказування своїм змістовним наповненням. Чинний ЦПК зазначає, що докази неодмінно повинні відповідати вимогам належності, допустимості, достовірності та достатності. В протилежному випадку суд їх не розглядатиме. Використання доказів обумовлюється такими діями осіб, що беруть участь у справі як: збирання, дослідження та оцінка доказів. Дані етапи доказової діяльності є взаємозалежними та послідовними. Що ж стосується класифікації доказів, то наука цивільного процесуального права поділяє їх на декілька видів за трьома критеріями. Аналізуючи засоби доказування якими наразі користується інститут доведення треба відмітити, що не дивлячись на свою незначну кількість вони у повному обсязі виконують покладені на них обов'язки, тим самим допомагаючи учасникам справи реалізовувати захист свого правового інтересу.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ ДОКАЗУВАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

3.1 Основні зміни в інституті доказування як відображення модернізації цивільного процесуального законодавства в Україні

З'ясуванню новел в інституті доказів та доказування передують дослідження його основних проблемних питань, до яких в першу чергу слід віднести питання оцінки доказів судом, як відображення внутрішнього переконання самого судді. В п. 2.2 Розділу 2 даної дипломної роботи давалось визначення поняттю «оцінка доказів», яке варто тлумачити як завершальний етап розгляду тієї чи іншої справи. Правильна оцінка доказів як складова процесу доказування являється запорукою ухвалення судом рішення, що відповідатиме усім вимогам чинного законодавства. Так, п. 2 постанови Пленуму Верховного Суду України від 18.12.2009 р. № 14 «Про судові рішення у цивільній справі» зазначає, що рішення суду як найважливіший акт правосуддя покликане забезпечити захист гарантованих КУ прав і свобод людини та здійснення проголошеного Основним Законом України принципу верховенства права [45].

Невід'ємним та ключовим елементом оцінки будь – якого доказу згідно із ЦПК та на думку значної кількості науковців виступає внутрішнє переконання судді. Відповідно до п. 2 постанови Пленуму Верховного Суду України від 13.06.2007 р. № 8 «Про незалежність судової влади» суддям забезпечується свобода неупередженого вирішення судових справ відповідно до їх внутрішнього переконання, що ґрунтується на вимогах закону [46]. Дане положення, яке частково регулює процес оцінки доказів, варто розглядати в контексті усіх процесуальних галузей права (господарської, адміністративної, кримінальної), а не лише цивільної, що у свою чергу дозволяє зробити висновок про наявність

внутрішнього переконання судді, як обов'язкової складової оцінки доказів, в різних видах судочинства.

Різні вчені по різному дивляться на сутність поняття «внутрішнє переконання», але в основному усі вони погоджуються, що це сукупність певних поглядів особи, сформованих у неї в силу відповідного життєвого досвіду, індивідуальних особливостей характеру та світосприйняття, на основі яких вона приймає те чи інше рішення. З огляду на це можна виокремити наступні ознаки внутрішнього переконання судді:

- складає суб'єктивну частину його діяльності, яка виражається в об'єктивно ухвалених у справі рішеннях при дослідженні судом обставин справи;
- базується на правосвідомості судді, його світогляді, що становить систему правових принципів, ідей, теорій, доктрин, концепцій, які є результатом теоретичного, раціонального аналізу, відображення правової дійсності;
- базується на психологічному ставленні, що є результатом стихійного емпіричного сприйняття правової дійсності членами суспільства, її відображення в думках, переживаннях, почуттях, емоціях;
- базується на поведінковому аспекті [47, с. 168].

Аналізуючи ст. 89 ЦПК необхідно відмітити, що законодавиць виділяє всебічність, повноту, об'єктивність та безпосередність дослідження доказів як базис внутрішнього переконання судді, акцентуючи увагу на відсутності заздальгідь встановленої сили доказів [2]. Вчені цивілісти умовно поділяють оцінку доказів на декілька видів. Так, розглядаючи процес оцінки доказів з точки зору суб'єкту його здійснення, виокремлюють:

- оцінку, що проводиться учасниками справи, які висловлюють суду власні погляди на той чи інший доказ, яким обґрунтовуються заявлені вимоги та заперечень. Такий вид оцінки являється допоміжним, оскільки остаточне рішення у справі ухвалює суд;

- оцінку, яку проводить суд відштовхуючись від власного внутрішнього переконання, та яка в подальшому слугуватиме основою для прийняття відповідного рішення у справі;

Ще одним критерієм поділу оцінки доказів є стадії розгляду справи у судовому процесі. Згідно із цією умовою виділяють:

- первину оцінку – здійснюється судом під час розгляду справи по суті, перед його виходом до нарадчої кімнати;
- основну оцінку – здійснюється суддею (одноособово) чи колегіально (залежно від складності справи), в нарадчій кімнаті безпосередньо перед винесенням рішення;
- заключну оцінку – реалізується шляхом перегляду справи судами вищої інстанції.

Необхідною умовою для того щоб судова влада в будь – якій державі правильно виконувала покладену на неї функцію, а саме функцію забезпечення правосуддя, являється наявність певної вертикалі судової системи, до якої, в контексті дослідження питання оцінки доказів, варто віднести апеляційний та касаційний суди. Так, цивільним процесуальним законодавством гарантована можливість оскарження рішення суду першої інстанції, як в повному обсязі так і частково, у випадку якщо дане рішення не задовольняє когось із учасників справи. Загалом, процес оскарження не є чимось новим для судочинства, оскільки існував ще задовго до формування судової системи в її сучасному вигляді, а саме слово апеляція у перекладі з латинської мови означає здатність особи звернутись до когось. З огляду на це, доречним є з'ясування особливостей процесу оцінки доказів, який здійснюється не лише місцевими судами, а й іншими судами загальної юрисдикції.

Важливо усвідомлювати, що процес оцінки доказів не є однаковим для суду, що розглядає справу в першій, апеляційній та касаційній інстанціях, оскільки в силу специфіки своєї діяльності ці органи все ж таки відрізняються за

колом повноважень. Таким чином, досі існують суперечки різних вчених про право оцінювати докази апеляційним та Верховним судом.

Зміст апеляційного та касаційного оскарження, а також порядок його здійснення регулюється Розділом 5 ЦПК. Так, згідно із ч. 1 ст. 367 вказаного розділу суд апеляційної інстанції переглядає справу за наявними в ній і додатково поданими доказами та перевіряє законність і обґрунтованість рішення суду першої інстанції в межах доводів та вимог апеляційної скарги [2]. Якщо ж проаналізувати ч. 2 цієї статті можна зробити наступний умовивід: оскільки дослідження доказів у своєму кінцевому результаті завжди обумовлюється їх оцінкою, то у випадку перегляду справи, доречно відмітити, що суд апеляційної інстанції не в змозі здійснювати таке дослідження без подальшої оцінки доказів. Тобто мова йде про наявність у суду другої інстанції права оцінювати докази, але не всі, а лише ті, що безпосередньо стосуються обставин, які той чи інший учасник справи зазначив в апеляційній скарзі, як підставу оскарження рішення.

Не дивлячись на схожість апеляційного та касаційного суду з точки зору мети їх діяльності (мається на увазі перегляд рішення суду нижчої інстанції), ототожнювати розгляд справи в апеляційному та касаційному порядку не варто. Причиною цьому слугує наявність декількох основних відмінностей. Перш за все слід враховувати, що апеляційна скарга подається на рішення суду, яке ще не вступило в законну силу. В той час як касаційна інстанція береться до розгляду справи, рішення в якій вже набрало своєї законної сили.

Відповідно до ч. 1 ст. 400 ЦПК під час розгляду справи в касаційному порядку суд перевіряє в межах касаційної скарги правильність застосування судом першої або апеляційної інстанції норм матеріального чи процесуального права і не може встановлювати або (та) вважати доведеними обставини, що не були встановлені в рішенні чи відкинуті ним, вирішувати питання про достовірність або недостовірність того чи іншого доказу, про перевагу одних доказів над іншими[2]. Отже, іншою характерною відмінністю являється те, що

суди першої інстанції на відміну від Верховного суду досліджують не лише питання права, але й факти.

Підсумовуючи викладене вище можна зазначити що:

- для перевірки оцінки доказів, зробленої судом першої інстанції, вищестоящий суд повинен порівняти оціночні судження суду першої інстанції зі своїми власними висновками, до яких він прийшов на основі самостійної оцінки доказів;
- цивільному процесуальному праву властивий єдиний спосіб оцінки доказів, який виключає застосування при перегляді справи якого – небуть особливого, перевірного методу оцінки [48, с.38].

Декілька років назад проявивши ініціативу стати членом Європейського Союзу Україна, в свою чергу, погодилась привести національне законодавство у відповідність європейським стандартам, що в подальшому сприяло здійсненню низки позитивних реформ. Таким чином, частково дослідивши проблематику доказів та доказування варто перейти безпосередньо до визначення основних змін, які відбулись останнім часом в даному інституті, та які відображають модернізацію судочинства.

Інститут доказів та доказування, на мою думку, являється основою усього процесуального права, і не лише цивільного, а й господарського, кримінального та адміністративного, оскільки дає можливість учасникам справи обґрунтувати свої претензії один до одного, використовуючи при цьому певні засоби та шляхи не заборонені законом. Саме тому не викликає подиву велика кількість нововведень пов'язаних із поданням доказів та доказуванням. Серед змін внесених до відповідної глави ЦПК можна виокремити наступні :

- у зв'язку з розвитком технологій та дедалі більшим використанням електронних носіїв інформації законодавець доповнив ч. 2 ст. 76 ЦПК положенням про можливість доведення тих чи інших обставин справи за допомогою електронних доказів як сучасних засобів доказування;

- для того щоб оптимізувати процес подання доказів, їх дослідження та оцінку необхідна наявність певних критеріїв, яким заздалегідь повинні відповідати докази для того щоб суд прийняв їх до розгляду. Такими критеріями, виходячи із встановлених нововведень являються достовірність та достатність доказів;
- у редакції ЦПК ще від 03.08.2017 р. не містилось норми, яка б закріплювала порядок подання доказів сторонами та іншими учасниками справи. Дане питання на той час частково регулювалось ст. 60 (Обов'язки доказування і подання доказів). Станом ж на сьогоднішній день законодавцем передбачене окреме положення, яке регулює певні аспекти процесу подання доказів;
- з метою реалізації завдань підготовчого провадження законодавець у ч. 9 ст. 83 ЦПК наполягає на обміні доказами, а точніше їх копіями, між учасниками справи. Винятком у даному випадку являються лише речові докази. Таке нововведення повинно сприяти кращій підготовці сторонами своїх аргументів виходячи із наявних аргументів опонента. Більш того, аби спонукати учасників справи обмінюватись фактичними даними, у відповідній частині вказаної вище статті зазначено, що суд приймає до розгляду лише ті докази, про які сторони повідомили один одного;
- на мою думку, однією із найголовніших змін, цивільного процесуального судочинства України являється впровадження процесуального естопеля. Так, відповідно до ч. 2 ст. 82 ЦПК відмова від визнання обставин приймається судом, якщо сторона, яка відмовляється, доведе, що вона визнала ці обставини внаслідок помилки, що має істотне значення, обману, насильства, погрози чи тяжкої обставини, або що обставини визнано у результаті зловмисної домовленості її представника з другою стороною. Про прийняття відмови сторони від визнання обставин суд постановляє ухвалу [2]. Загалом, у такий спосіб законодавець намагається уникнути суперечливої поведінки учасників справи, яка може нашкодити одній із сторін. Проте, варто наголосити, що процесуальний естопель поки що

закріплений лише в окремих нормах ЦПК та регулює досить вузьке коло питань, пов'язаних із підставами звільнення від доказування;

- ще одним нововведенням, яке повинно сприяти поліпшенню поведінки осіб, які приймають участь у справі, а точніше її добросовісності являється використання більшої кількості заходів процесуального примусу. Так, згідно із ч. 8 ст. 84 ЦПК у разі неповідомлення суду про неможливість подати докази, витребувані судом, а також за неподання таких доказів з причин, визнаних судом неповноважними, суд застосовує до відповідної особи заходи процесуального примусу [2].

Отже, підсумовуючи викладене у п 3.1 даного розділу необхідно відмітити, що процес оцінки доказів відіграє ключову роль при розгляді судом тієї чи іншої справи, оскільки слугує логічним завершенням їх дослідження, та передує винесенню справедливого і обґрунтованого рішення. Основою оцінки будь – якого доказу являється внутрішнє переконання судді, яке у свою чергу має відповідати вимогам, що встановлені чинним законодавством. Якщо ж говорити про інновації у цивільно процесуальному праві, то доцільно зауважити про внесення великої кількості змін саме до інституту доказів та доказування. З огляду на це, можна зробити висновок про прагнення законодавця сприяти національній судовій системі у здійсненні нею більш ефективного захисту порушених прав, свобод та інтересів громадян шляхом удосконалення такого значимого процесу як доказування.

3.2 Ініціатива суду в збиранні доказів

Як уже зазначалось у п. 1.1 Розділу 1 даної дипломної роботи Конституція України у ст. 129, а також Цивільний процесуальний кодекс у ст. 2 визначає перелік основних засад судочинства, якими відповідно до вказаних нормативно – правових актів являються: гласність і відкритість судового процесу, обов'язковість судового рішення, верховенство права, розумність строків розгляду справи судом та ін. Не останнє місце у цьому списку займає принцип змагальності сторін на якому, власне, і ґрунтується інститут доказів та

доказування, який у свою чергу дає можливість сторонам використовуючи встановлені законодавством засоби та у визначеному порядку відстоювати свою правову позицію.

Ініціатива суду в збиранні доказів безпосередньо пов'язана із реалізацією принципу змагальності сторін та являється ще однією зміною, закріпленою відносно недавно, у чинному ЦПК, яка, наразі, потребує більш детального дослідження та аналізу. Проблематика згаданого нововведення полягає, в першу чергу, в тому що незрозумілою стає роль суду при розподілі тягаря доказування між учасниками справи, що породжує чимало дискусій серед вчених процесуалістів.

Шевчук М.І. вважає, що «як учасник процесу доказування суд має процесуальний статус, відмінний від статусу сторін, він виконує роль безпосереднього арбітра, який, зберігаючи об'єктивність та неупередженість, з'ясовує та досліджує всі зібрані у справі докази ... створює необхідні умови для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків» [49, с.132]. Дотримуючись таких поглядів деякі науковці негативно ставляться до наділення суду можливістю проявляти ініціативу в збиранні доказів, так як вбачають у цьому втручання в процес здійснення доказової діяльності, яка відповідно до принципу змагальності покладається виключно на сторін.

Якщо провести аналогію між цивільним процесуальним законодавством старої та нової редакції необхідно відзначити, що, у певному розумінні, ініціатива суду в збиранні доказів була закріплена в нормах ЦПК і раніше. Однак, на той час вона проявлялась у вигляді витребування доказів, яке варто розглядати як право суду (у разі неможливості сторонами подати на розгляд ті чи інші важливі для вирішення справи докази, в силу наявності поважних причин) на основі клопотання витребувати у фізичної чи юридичної особи, підприємства, установи або організації необхідний доказ.

На сьогодні ж, окрім вказаного положення, законодавець виокремив ще низку випадків у яких суд може проявляти ініціативу в збиранні доказів. Так, відповідно до ч. 2 ст. 13 ЦПК суд має право збирати докази, що стосуються предмета спору, з власної ініціативи лише у випадках, коли це необхідно для захисту малолітніх чи неповнолітніх осіб або осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена [2].

Отже, не дивлячись на неоднозначність поглядів вчених – юристів на дане питання, на мою думку, хоч ініціатива суду в збиранні доказів певним чином і суперечить принципу змагальності сторін, проте впроваджена законодавцем, в першу чергу, з метою здійснення відповідними уповноваженими органами більш ефективного правосуддя.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

В даному розділі, перш ніж проводити безпосереднє дослідження змін, які були закріплені в цивільному процесуальному законодавстві, з метою покращення національної судової системи, мною був здійснений попередній аналіз неоднозначних з певного погляду питань, що стосуються виключно інституту доказів та доказування і викликають дискусії в юридичних колах. Так, на мою думку, процес оцінки доказів, який характеризується своєю логічною розумовою діяльністю та передує ухваленню судового рішення, являється предметом багатьох наукових спорів, оскільки в його основі лежить внутрішнє переконання, тобто сукупність факторів індивідуального характеру.

Законодавець хоч і встановлює що внутрішнє переконання тієї чи іншої особи під час оцінки доказів повинно обмежуватись такими рамками як повнота, безпосередність, всебічність та об'єктивність, проте досі не дає ніякого чіткого визначення самому поняттю внутрішнє переконання. Варто також зазначити, що до суб'єктів, які здійснюють оціночну діяльність відноситься не лише суд, але й інші учасники справи, а тому розглядати процес оцінки доказів необхідно відштовхуючись від особливостей кожного окремого суб'єкта.

Загалом оцінка доказів виступає останнім етапом процесу доказування після їх збирання доказів та дослідження, і поділяється на декілька видів залежно від суб'єкта вчинення даної оцінки та стадії розгляду справи.

Серед новел запроваджених у цивільному процесуальному судочинстві, як на мене, чільне місце посідає віднесення електронних доказів до списку засобів доказування, встановлення процесуального естопеля та регулювання ініціативи суду в питаннях збирання доказів.

ВИСНОВКИ

З метою врегулювання суспільних відносин відповідні органи судової влади використовують норми процесуального права, які у певному розумінні виступають формою вираження норм матеріального права, та за своєю природою покликані забезпечувати їх реалізацію. Іншими словами, встановлення фактичних обставин справи у ході її судового розгляду можливе лише шляхом правильного застосування положень процесуального законодавства, яке починаючи з 2017 року зазнало суттєвих змін та реформувань, що частково були закріплені у Законі України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів».

Таким чином, вважаю досить актуальним об'єкт дослідження даної дипломної роботи, а саме інститут доказів та доказування у цивільному судочинстві, який виступає фундаментом при захисті особою свого порушеного, невизнаного чи оспорюваного права, та відповідно слугує невід'ємною главою будь – якого процесуального законодавства. Важливо відрізнити поняття доказування та доведення, так як останнє має більш широке значення і охоплює не лише певні процесуальні дії осіб, що беруть участь у справі (мається на увазі підтвердження своїх заявлених вимог та заперечень певними засобами у певному порядку), але й розумову діяльність, яка полягає в аналізі, вивченні та обробці поданої інформації.

У першому розділі, який відповідає за теоретичні аспекти процесу доказування в цивільному судочинстві України були розглянуті питання, що стосуються поняття доказування, його правового визначення різними науковцями, а також основних засад даного інституту, серед яких прийнято акцентувати увагу на принципі змагальності сторін, що гарантує безпосереднє здійснення ефективної доказової роботи. Окрім цього, було з'ясовано що основою доказування виступає теорія пізнання, яка зокрема досліджується філософськими науками. Неоднозначність теорії пізнання зумовлена не зовсім чітким розумінням

кола суб'єктів що повинні реалізовувати цю діяльність. Так, наприклад деякі вчені цивілісти відносять пізнання до компетенції суду, оскільки саме на нього покладений обов'язок вчинення правосуддя і винесення законного та обгрунтованого рішення на підставі досліджених доказів, у той час як доказування вважають правомочністю виключно учасників справи. Проте більшість юристів все ж таки схильна розглядати пізнання як спільну діяльність усіх осіб, що беруть участь у справі, спрямовану на досягнення єдиної мети.

Також у першому розділі був проведений незначний аналіз історичних передумов формування процесу доказування та базова характеристика його структурних елементів, до яких належать: стадії здійснення доказових дій (що співпадають із формами цивільного процесуального використання доказів), предмет доказування, його суб'єкти та зміст. Перераховані елементи являються об'єктом більш детального дослідження наступного розділу даної кваліфікаційної роботи.

Резюмуючи другий розділ варто зазначити, що основна увага приділялась обставинам справи, тобто тим юридичним фактам які являються предметом доказування та потребують підтвердження заінтересованими особами, що приймають участь в судовому процесі. Зокрема було визначено коло основних та допоміжних фактів сукупність яких у загальному вигляді становить предмет доказової діяльності. В першу чергу мова йде про матеріально – правові та процесуально – правові факти.

Одночасно із дослідженням сутності предмета доказування було доведено його відмінність від схожих за значенням понять, таких як обсяг доказування та межі доказування, які слід розглядати як загальну кількість доказової інформації, що міститься у справі та її мінімальну сукупність, але ту що безпосередньо здатна встановити обставини предмета доказування. Відзначу, що загалом процес доказування характеризується певною подвійністю, оскільки одночасно наділяє учасника справи як правом на здійснення доказування, так і обов'язком, або як його ще називають тягарем доказування.

Загально прийнято, що тягар доведення покладається на сторін, тобто осіб, які прагнуть вирішити свій правовий конфлікт у судовому порядку. Таким чином, законодавець відображає принцип змагальності. Проте існує низка обставин, доведенням яких не обтяжуються сторони, оскільки дані обставини або визнаються учасниками справи, або є загальновідомими, або ж являються преюдиціями.

Наступне питання, яке розглядалось у даному розділі це докази та відповідно їх тлумачення різними галузями процесуального права. А також впровадження законодавцем до норм ЦПК окремих вимог, що стосуються достатньої кількості доказів, їх належності, достовірності та порядку пред'явлення. Було проаналізовано співвідношення доказів як будь – яких даних, що мають важливе значення при вирішенні справи, та засобів доказування як носіїв цих даних; класифіковано докази у відповідності до певних критеріїв; визначено основні функції та ознаки доказів, та індивідуально описано кожен конкретний засіб доказування з його характерними особливостями.

РЕЗЮМЕ

Кваліфікаційна робота Буріної Анастасії Валеріївни на тему: «Докази і доказування у цивільному процесі».

У кваліфікаційній роботі Буріної Анастасії Валеріївни проаналізовано особливості інституту доказів та доказування, історичні передумови його становлення, та специфіку процесу доказування як основного етапу розгляду справи у судовому порядку.

У другому розділі, досліджено предмет доказування та його характерні ознаки, виокремлено факти, що не потребують доведення, здійснено класифікацію доказів за певними критеріями та наведений чіткий перелік засобів доказування з їх подальшим описом.

У третьому розділі розглянуто актуальну проблематику інституту доказування, зокрема процес оцінки доказів в основі якого лежить внутрішнє переконання особи, яка здійснює дану діяльність, а також охарактеризовані ключові зміни впроваджені у чинне цивільно процесуальне законодавство за останні декілька років, та встановлені правові наслідки ініціативи суду в збиранні доказів.

У роботі обгрунтовано висновки теоретичного та практичного характеру в тому числі щодо вдосконалення законодавства України в частині інституту доказів та доказування.

Ключові слова: інститут доказів та доказування, засоби доказування, дослідження та оцінка доказів.

SUMMERY

Burina A.V.«Evidence and proving in the Civil Process»

The qualification work of Burina Anastasiia Valeriivna analyzes the peculiarities of evidence and proving, the historical preconditions for its establishment, and the specifics of the process of proving as the main stage of the court proceedings.

The second section examines the subject of proving and its characteristics, identifies facts that do not need to be proved, classifies evidence by certain criteria, and provides a clear list of means of proof with their subsequent description.

The third section addresses the current issues of the institution of proving, including the process of evaluating the evidence based on the internal conviction of the person conducting the activity, as well as the key changes introduced in the existing civil procedural legislation over the past few years, and the legal consequences of the court`s initiative in collecting evidence.

The qualification work substantiates the theoretical and practical conclusions, including the improvement of the legislation of Ukraine in the part of the institute of Evidence and Proving.

Keywords: institute of evidence and proving, means of proof, research and evaluation of evidence.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Загальна декларація прав людини: Міжнародний документ від 10.12. 1948 р. № 995_015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 22.09.2019)
2. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 22.09.2019)
3. Чурпіта Г.В. Правове регулювання інституту доказів і доказування у цивільно-судочинствах: компаративістичний аспект. Криміналістичний вісник, 2014. №1 (21). С. 38-44. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/1971/1/%D0%A7%D1%83%D1%80%D0%BF%D1%96%D1%82%D0%B0%20%D0%93.%20%D0%92..pdf> (дата звернення: 24.09.2019)
4. Образцов В.А. Криміналістика: курс лекцій / В.А. Образцов. – М., 1996. С. 57.
5. Штефан А.С. Докази і засоби доказування у цивільно процесі. 2017. № 6. С. 5-12. URL: http://www.inprojournal.org/wp-content/uploads/2017/6_2017/2.pdf (дата звернення: 27.09.2019)
6. Статут великого князівства Литовського. URL: <http://vostlit.narod.ru/Texts/Dokumenty/Litva/XVI/1520-40/Statut1529/text8.htm> (дата звернення: 28.09.2019)
7. Штефан М.Й. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс. Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. – Київ: Ін Юре, 2005. 654 с. URL: http://lib.gp.gov.ua/uploads/content/2013/07/09/570777cb95f86bd664bd9cf_c33d03002.pdf (дата звернення: 27.09.2019)
8. Сахнова Т.В. Курс гражданского процессу. – 2-е изд., переб. и доп. – М.: Статут, 2014. 784 с. URL: http://www.ivurcol.net/el_resurs/2_kurs/kurs_grazhdanskogo_processa.pdf (дата звернення: 29.09.2019)

9. Малешин Д.Я. Методология гражданского процессуального права. – М.: Статут, 2010. 208 с
10. Грабовська О.О. Теоретичні та практичні проблеми доказування у цивільному процесі України: монографія. – Київ: Юрінком Інтер, 2018. 472с.
11. Решетникова И.В. Доказывание в гражданском процессе: учеб. – практ. пособие для бакалавриата и магистратуры. – 6-е изд., перераб и доп. – М.: Юрайт, 2017. 362 с. URL: <https://biblio-online.ru/viewer/dokazyvanie-v-grazhdanskom-processe-412585#page/27> (дата звернення: 01.10.2019)
12. Штефан А.С. Поняття судового доказування в цивільному процесі. Часопис Академії адвокатури України, 2015. №1 (26). С. 64-72. URL: file:///C:/Users/%D0%90%D0%BD%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%81%D1%96%D1%8F/Downloads/Chaau_2015_8_1_10.pdf (дата звернення: 01.10.2019)
13. Скакун О.Ф. Теорія права і держави: Підручник. – 4-те видання допов. і перероб. – К.: Алерта, 2013. 524 с.
14. Треушников М.К. Судебные доказательства. М.: ОАО Городец, 2004. 272с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/UP/TREUSHNIKOV_2004.pdf (дата звернення: 05.10.2019)
15. Мохов А.А., Воронцова И.В., Семёнова С.Ю. Гражданский процесс (гражданское процессуальное право) России: учебник. – М.: ООО ЮРИДИЧЕСКАЯ ФИРМА КОНТРАКТ, 2017. 384 с. URL: file:///C:/Users/%D0%90%D0%BD%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%81%D1%96%D1%8F/Downloads/grazhdansky_process_rossii_pod_red_aa_mokhova.pdf (дата звернення: 06.10.2019)
16. Супрун Т.С. Поняття предмета доказування у цивільному судочинстві. Харківський національний університет внутрішніх справ. 2016. №5. С. 190-198. URL: file:///C:/Users/%D0%90%D0%BD%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%81%D1%96%D1%8F/Downloads/grazhdansky_process_rossii_pod_red_aa_mokhova.pdf

- [%81%D1%96%D1%8F/Downloads/FP_index.htm_2016_5_33.pdf](#) (дата звернення: 09.10.2019)
- 17.Грошевий Ю.М., Стахівський С.М. Докази і доказування у кримінальному процесі. Науково – практичний посібник. – К.: КНТ, Видавець Фурен С.Я., 2006. 272 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/UP/GROSHEVUY_2006.pdf (дата звернення: 11.10.2019)
- 18.Антонов К. В., Сачко О. В., Тертишник В. М., Уваров В. Г. Теорія доказів: підручник для слухачів магістратури юридичних вузів: за заг. ред. д.ю.н, професора Тертишника В.М. – К.: Алерта, 2015. 293 с. URL: http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/bitstream/123456789/2019/1/Tertishnik_Teoriya_dokaziv_150430_avt.pdf (дата звернення: 15.10.2019)
- 19.Грабовська О.О. Специфіка формування предмета доказування в цивільному процесі. 2016. № 3. С. 15-20. URL: file:///C:/Users/%D0%90%D0%BD%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%81%D1%96%D1%8F/Downloads/Pgip_2016_3_3.pdf (дата звернення: 15.10.2019)
- 20.Загальна теорія держави і права: Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів. М.В.Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін. За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М.В. Цвіка,...О.В.Петришина. – Харків: Право, 2009. – 584с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI_2009/TEorijaDerjav_2009.pdf (дата звернення: 16.10.2019)
- 21.Лим А.А. Распределение обязанности доказывания в арбитражном процессе по российскому законодательству: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.15. Москва, 2008. С. 1-30. URL: <https://www.dissercat.com/content/raspredelenie-obyazannosti-dokazyvaniya-v-arbitrazhnom-protssesse-po-rossiiskomu-zakonodatels/read> (дата звернення: 20.10.2019)

- 22.Фартушок Н.Б. Розподіл тягаря доказування у цивільному судочинстві. «Судова апеляція» Цивільне право та цивільний процес. 2014. № 3(36). С. 85-92. URL: [file:///C:/Users/%D0%90%D0%BD%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%81%D1%96%D1%8F/Downloads/Suap_2014_3_15%20\(4\).pdf](file:///C:/Users/%D0%90%D0%BD%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%81%D1%96%D1%8F/Downloads/Suap_2014_3_15%20(4).pdf) (дата звернення: 21.10.2019)
- 23.Баулин О. В. Бремя доказывания при разбирательстве гражданских дел: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.15. Москва, 2005. С. 1-44 URL: <https://dlib.rsl.ru/viewer/01002972953#?page=1> (дата звернення: 21.10.2019)
- 24.Садикова Я.М. До питання про загальні та спеціальні правила розподілу обов'язку доказування у судочинства. Юридичний науковий електронний журнал. 2015. № 5. С. 69-71. URL: http://lsej.org.ua/5_2015/19.pdf (дата звернення: 23.10.2019)
- 25.Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. №4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 23.10.2019)
- 26.Малышев К.И. Курс гражданского судопроизводства див Треушніков С.92-93
- 27.Кучер Т.М. Докази та доказування: співвідношення поняття. Вісник Вищої ради юстиції. 2011. № 3 (7). С. 83-93. URL: http://www.vru.gov.ua/Docs/visnik07_07.pdf (дата звернення: 24.10.2019)
- 28.Сьоміна В.А. Належність, допустимість, достовірність та достатність доказів в адміністративному судочинстві. Науковий вісник Харківського державного університету. 2016. № 4. С. 48-50. URL: http://www.lj.kherson.ua/2016/pravo04/part_2/13.pdf (дата звернення: 24.10.2019)
- 29.Васильев С.В. Порівняльний цивільний процес. Підручник. – К.: Алерта, 2015. 352 с. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/9642/1/Vasilyev_PCP_2015.pdf (дата звернення: 24.10.2019)

30. Левківський В.М. Критерії оцінки доказів у цивільному судочинстві України. 2018. № 12. С. 339-343 URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/12/65.pdf> (дата звернення: 25.10.2019)
31. Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / за заг. ред д.ю.н., професора, академіка Академії наук вищої школи України М.М. Ясинка. – К.: Алерта, 2018. 604с.
32. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції»: Закон України від 12.06.2009 № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-09> (дата звернення: 25.10.2019)
33. Безверхий В.Б. Класифікація обліково – звітної інформації підприємства. Актуальні проблеми економіки. 2013. № 9(147). С. 206-212. URL: file:///C:/Users/%D0%90%D0%BD%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%81%D1%96%D1%8F/Downloads/ape_2013_9_32.pdf (дата звернення: 25.10.2019)
34. Практикум з цивільного процесуального права України: Навчальний посібник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / за заг. ред. І.С. Ярошенка . К.:ВД Дакор. 2016. – 348с.
35. Доказування у кримінальному провадженні. Курс лекцій: за заг. ред. докт. юрид. наук., проф. О.О. Юхна. – Х.: ХНУВС, 2018. 156с. URL: <file:///C:/Users/%D0%90%D0%BD%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%81%D1%96%D1%8F/Downloads/4igqnFyN7N6LnhZr7bhG5tvHmlaiMOAE.pdf> (дата звернення: 27.10.2019)
36. Бабарыкина О.В. Факторы влияющие на исследование и оценку доказательств в гражданском судопроизводстве: под заг. ред и предсл. д-ра юрид. наук, проф. О.В. Исаенковой. – М.: Волтерс Клувер, 2010. 144с. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=aEZOuhgNAVoc&pg=PR2&lpg=PR2&dq#v=onepage&q&f=false> (дата звернення: 27.10.2019)
37. Гусев О.Ю. Співвідношення поняття доказів і засобів доказування. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2016. № 37.

- C. 116-120. URL: http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.37/part_1/30.pdf
(дата звернення: 27.10.2019)
38. Васильев С.В. Гражданский процесс. Курс лекций. – Х.: Эспада, 2010. 634с.
URL: http://jurfak.univer.kharkov.ua/kafedry/kaf_civil-prav/lekc_cpd/kurs.pdf
(дата звернення: 28.10.2019)
39. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата
звернення: 28.10.2019)
40. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657 – XII URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (дата звернення: 29.10.2019)
41. Далекорей А.М. Речові докази у цивільному процесі. «Молодий вчений»
2015. № 3 (18). С. 132-136. URL:
<http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2015/3/28.pdf> (дата звернення:
29.10.2019)
42. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України
від 22.05.2003 р. № 851-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15>
(дата звернення: 29.10.2019)
43. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення: 30.10.2019)
44. Орлов Ю. К. Проблемы теории доказательств в уголовном процессе / ю.
к.орлов. — м.: юристь, 2009. — 175 с.
45. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судові рішення у
цивільній справі»: Закон України від 18.12.2009 р. № 14. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0014700-09> (дата звернення: 30.10.2019)
46. Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про незалежність судової
влади»: Закон України від 13.06.2007 р. № 8. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-07> (дата звернення: 30.10.2019)
47. Мелех Л.В. Проблеми оцінки доказів у процесі доказування. Вісник
Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О.
Дідоренка. 2015 № 4. С. 166-177. URL:

file:///C:/Users/%D0%90%D0%BD%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%81%D1%96%D1%8F/Downloads/Vlduvs_2015_4_21.pdf (дата звернення:

31.10.2019)

48. Зеленьк Е.С. Оцінка доказів у цивільному процесі судами вищестоящих інстанцій. 2013. № 2 (149). С. 38-41. URL:

file:///C:/Users/%D0%90%D0%BD%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%81%D1%96%D1%8F/Downloads/adv_2013_2_9.pdf (дата звернення:

31.10.2019)

49. Шевчук М.І. Власна ініціатива суду щодо дослідження доказів під час судового розгляду кримінальної справи. Національний вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2013. № 6-3. С. 130-135. URL:

<http://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc6-3-2/34.pdf> (дата звернення:

31.10.2019)

50. Куфтирев П.В. Витоки формування давньоруського доказового права за юридичними першоджерелами східних слов'ян. Університетські наукові записки, 2011. № 4(40). С. 21-37. URL:

[file:///C:/Users/%D0%90%D0%BD%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%81%D1%96%D1%8F/Downloads/Unzap_2011_4_5%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/%D0%90%D0%BD%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%81%D1%96%D1%8F/Downloads/Unzap_2011_4_5%20(1).pdf) (дата

звернення: 31.10.2019)